

I Międzynarodowe seminarium sfragistyczne, Kijów 19-20 listopada 2010r.

W dziewiętnastym stuleciu sfragistyka traktowana była głównie jako nauka pomocnicza wobec dyplomatyki. Choć z czasem status nauki o pieczęciach jako osobnej dyscypliny w ramach systemu nauk pomocniczych historii utrwalił się, to długo nie cieszyła się ona w zbyt dużą popularnością. Dopiero ostatnio widoczny jest w Polsce wzrost zainteresowania pieczęciami jako źródłem historycznym. Analogiczne zjawisko zauważyć można u naszych wschodnich sąsiadów: na Ukrainie, Białorusi czy na Litwie. Prace litewskiego badacza Edmundasa Rymšy, z monumentalną rozprawą poświęconą sfragistyce miast Wielkiego Księstwa Litewskiego na czele, są w Polsce doskonale znane. Na Białorusi badania nad sfragistyką prowadzi m. in. Anatol Citou, autor wprowadzenia do białoruskiej sfragistyki¹. Liczne drobniejsze prace dotyczące pieczęci regularnie ukazują się na łamach czasopism *Archivaryus*, wydawanego przez Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi, czy periodyku *Herold-Litherland*². Spośród opracowań ukraińskich wskazać trzeba szczególnie interesujące z polskiego punktu widzenia kolejne tomy *Monumenta Rutheniae Heraldica*, opracowywane przez Olega Odnożenkę³, a także prace Witalija Perkuna, który przygotowuje edycję ukraińskich znajdujących się w zbiorach Mariana Gumowskiego przechowywanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Dodać należy, że w ciągu minionych 20 lat na samej Ukrainie drukiem ukazało się około 400 pozycji z zakresu sfragistyki⁴. Tłumaczy to, dlaczego właśnie w kijowskim środowisku sfragistyków zrodził się pomysł zorganizowania międzynarodowej konferencji poświęconej problematyce badania pieczęci. Hasłem I Międzynarodowego seminarium sfragistycznego stały się *Problemy terminologii sfragistycznej oraz opisu i klasyfikacji pieczęci*.

Patronat nad tym przedsięwzięciem objęły Instytut Ukraińskiej Archeografii i Źródłoznawstwa im. M. S. Gruszeckiego Narodowej Akademii Nauk, Instytut Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk, Ukraińskie Towarzystwo Heraldyczne oraz Muzeum

¹ A. Citou, *Piačatki starožytnaj Belarussi. Narysy sfragistyki*, Minsk 1993, ss. 240.

² Numery czasopisma *Herold-Litherland* z lat 2001-2003 dostępne są on-line:

http://kamunikat.org/poszuk_katalog.html?SearchWhat=litherland&Search.x=7&Search.y=12.

³ O. Odnożenko, *Родова геральдика Руського королівства та Руських земель Корони Польської XIV - XVI ст.*, (Monumenta rutheniae heraldica, vol. 1), Kijów 2009, ss 312; Idem, *Руські королівські, господарські та князівські печатки XIII - XVI ст.*, (Monumenta Rutheniae Heraldica; vol. 2) Kijów 2009, ss 320; Idem, *Козацька територіальна геральдика кінця XVI - XVIII ст.*, (Monumenta rutheniae heraldica, vol. 3) Kijów 2009, ss 416.

⁴ Badania te podsumował niedawno W. Perkun, *Badania sfragistyczne na Ukrainie w latach 1991-2003*, [w:] *Pieczęcie w dawnej Rzeczpospolitej*, pod red. Z. Piecha, J. Pakulskiego, J. Wroniszewskiego, Warszawa 2006, s. 355-363.

Szeremetiewych. W tym miejscu podkreślić trzeba rolę tej ostatniej instytucji, posiadającej znaczne zbiory sfragistyczne. Mimo iż jest to muzeum prywatne, postanowiło włączyć się czynnie w ukraińskie badania sfragistyczne.

Konferencja rozpoczęła się 19 listopada 2010 r. w kijowskim Muzeum Michaiła Gruszewskiego. Poprzedziło je zwiedzanie ekspozycji poświęconej temu wybitnemu badaczowi dziejów Ukrainy. Właściwe obrady otworzył Oleg Odnorożenko, który zapoznał zgromadzonych z programem obrad. Następnie zgromadzonych powitali Aleksiej Szeremetiew, właściciel Muzeum Szeremetiewych, Aleksander Mavrin, zastępca Instytutu Archeografii i Źródłoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy oraz Andriej Greczyło, prezes Ukraińskiego Towarzystwa Heraldycznego.

Część naukową konferencji rozpoczęła się od referatu Natalii Biłous, poświęcony analizie źródłoznawczej znajdującego się w zbiorach Muzeum Szeremetiewych typariusza nieznanego dotąd pieczęci miasta Kijowa. Kolejnym referentem był Andriej Zadorożniuk, który podzielił się refleksjami na temat problemów atrybucji i opisu pieczęci guberni podolskiej. Podstawą do przygotowania wystąpienia stał się opracowany przez Autora katalog pieczęci tych zabytków ze zbiorów Muzeum Szeremetiewych. Następnie ogłoszono przerwę na kawę.

Referat O. Alfonova

Kolejne dwa bloki referatów, poświęcone zostały zagadnieniom opisu i klasyfikacji pieczęci. Pierwszy referat wygłosił Oleksandr Alfonov (Kijów). W całości dotyczył on „małej sfragistyki” dawnej Rusi, czyli plomb typu drohiczyńskiego. Autor omówił proces ich przygotowywania, na wybranych przykładach, pokazał, w jaki sposób były one wykorzystywane, a wreszcie poruszył zagadnienia ich opisu i klasyfikacji. Korespondowało z tym kolejne wystąpienie wygłoszone przez Witalija Gavrylenko (Lwów). Dotyczyło ono problemów klasyfikacji zabytków sfragistycznych pochodzących z czasów Rusi Kijowskiej. W zupełnie inną epokę przeniósł zgromadzonych A. Greczyło (Lwów), którego referat dotyczył problematyki terminologii sfragistycznej. Autor zauważył widoczną w ukraińskiej sfragistyce tendencję do używania tych samych pojęć raz w węższym raz w szerszym znaczeniu, czego efektem jest chaos terminologiczny. Następnie poruszył zagadnienia związane z publikacją materiałów sfragistycznych. Aleksij Szałanda (Mińsk) skupił się na prezentacji zagadnień związanych z klasyfikacją i opisem szlacheckich pieczęci herbowych z terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zaproponował podział godeł znajdujących się na ruskich szlacheckich pieczęciach na trzy duże grupy: znaki odnoszące się do krzyża, znaki odnoszące się do strzały, znaki łączące elementy krzyża i strzały. Na niższych poziomach klasyfikacji podziały miały być wyznaczane przez elementy towarzyszące głównym znakom. Jednak w początkowej części wystąpienia podjął on próbę wartościowania różnych form reprodukcji pieczęci. Dyskusja, która wywiązała się z referatu A. Szałandy dotyczyła właśnie wartości różnych rodzajów reprodukcji odcisków pieczęci. Na tym zakończono pierwszą część obrad.

W trakcie dyskusji

Po przerwie obiadowej kontynuowano rozważania nad problemami klasyfikacji i opisu pieczęci. Kolejną część konferencji rozpoczął referat Zenona Piecha (Kraków). Autor zaprezentował w nim dzieje polskich badań sfragistycznych, ich stan obecny oraz postulaty badawcze. Drugim referentem był Marcin Hlebionek (Toruń), który skupił się na prezentacji projektu nowych wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w polskich archiwach na tle europejskiego dorobku w tym zakresie. Ponieważ następny referat, przewidziany w programie konferencji, nie został wygłoszony, głos zabrał przedstawiciel Ukrainy Iwan Swarnik (Lwów). Jego wystąpienie dotyczyło problematyki przechowywania materiałów sfragistycznych w archiwach. Irina Skoczylas (Lwów), skupiła się na pieczęciach niższych instytucji Kościoła greckokatolickiego. Autorka zaproponowała ich klasyfikację, wskazała na metody badawcze oraz zaprezentowała perspektywy dalszych badań. Pierwszy dzień obrad zakończył referat lwowskiego badacza Andrija Sowy, poświęcony pieczęciom młodzieżowych organizacji galicyjskich działających od końca XIXw. aż do wybuchu II wojny światowej.

Zwiedzanie Kijowa

Na 20 listopada organizatorzy przewidzieli poranną wycieczkę po Kijowie. Zwiedzanie miasta trwało niemal do południa. Tematem przewodnim referatów podczas

drugiego dnia konferencji był sfragistyczna terminologia. Obrady rozpoczęło wystąpienie Andrija Januškiewiça (Mińsk), poświęcone współczesnej białoruskiej terminologii sfragistycznej. Problemy te Autor omówił na przykładzie publikacji dotyczących pieczęci ukazujących się na łamach czasopisma *Herold-Litherland*. Kolejny referat, wygłoszony przez Sergieja Amelkę z Grodna, dotyczył opisów pieczęci znajdujących się w kolekcjach prywatnych. Jako przykład posłużył mu fragment archiwum Poczubuttów znajdujący w rękach kolekcjonera. Duże zainteresowanie wzbudził referat O. Odnorożenki (Charków), poświęcony zagadnieniu rekonstrukcji ukraińskiej terminologii heraldycznej i sfragistycznej. Postulował on, by współczesną terminologię sfragistyczną budować w oparciu o terminologię historyczną, na której odtworzenie pozwalają elementy formularza dokumentów, ale też znajdujące się w źródłach wzmianki dotyczące poszczególnych rodzajów pieczęci. Odtworzona w ten sposób terminologia miałaby stanowić podstawę klasyfikacji materiałów sfragistycznych. Referat Witalija Perkuna (Kijów), dotyczył z kolei problematyki kształtowania współczesnej ukraińskiej terminologii sfragistycznej. Opierając się na przykładzie Międzynarodowego Słownika Sfragistycznego referent podkreślił konieczność wyraźnego określenia znaczeń pojęć, używanych do opisu pieczęci oraz ujednoczenia terminów używanych do opisu pieczęci przez różne środowiska badaczy. Kolejny badacz, Igor Sitij z Czernihowa przybliżył zgromadzonym problematykę pieczęci Ukrainy Hetmańskiej (XVII-XVIIIw.).

Pokaz pieczęci ze zbioru Muzeum Szeremietiwych

Po przerwie kawowej właściciel Muzeum Szeremietiewych przygotował dla zgromadzonych niespodziankę. Pracownik Muzeum Aleksiej Artiuchin zaprezentował nowy, nieznany dotąd odcisk bulli przypisanej Jarosławowi Mądreemu, który znajduje się w zbiorach szeremietiewskich. Następnie A. Szeremietiew zaprosił na pokaz najciekawszych eksponatów znajdujących się w kolekcji sfragistycznej jego Muzeum.

Referat A. Citou'a z Białorusi

W nastęnej części obrad jako pierwszy głos zabrał Anatol Citou (Mińsk), którego referat dotyczył zasad opisu pieczęci stosowanych na Białorusi. Z archiwalnego punktu widzenia interesująca była przedstawiona przezeń propozycja normy dla ilości opracowanych obiektów sfragistycznych. Dla okresu do XVI w. miałyby ona wynosić 5 opracowanych odcisków dziennie, dla okresu I Rzeczypospolitej (do 1793r.) od 5 do 12 odcisków, zaś dla okresu późniejszego co najmniej 12 odcisków. Podstawą dla tej propozycji były własne doświadczenia Autora referatu.

Tę część konferencji zamykał referat Dymitra Jackiewiça z Narodowego historycznego archiwum Białorusi, poświęcony problematyce nowożytnej sfragistyki mieszczańskiej z terenów Białorusi. Ze względu na ograniczony czas wystąpienia skupił się

on na problemach związanych z terminologią heraldyczną, która jest istotna dla sporządzenia poprawnych opisów tychże pieczęci. Referat ten zakończył konferencyjną część seminarium.

O. Odnorożenko otwiera sfragistyczny „okrągły stół”

Po przerwie kawowej rozpoczął się „okrągły stół”, mający stać się forum wymiany myśli dla uczestników konferencji oraz specjalnie zaproszonych gości. Tę część obrad rozpoczął A. Szeremetiew, który raz jeszcze podziękował uczestnikom za wzięcie udziału w konferencji a także zadeklarował chęć współpracy przy organizacji kolejnych edycji konferencji. Następnie O. Odnorożenko zaproponował formułę, według której „okrągły stół” miałby się odbywać. Została ona zaakceptowana przez wszystkich uczestników. Jako pierwszy głos w dyskusji zabrał A. Greczyło. Zauważył on problem możliwego podziału środowiska ukraińskich sfragistyków na dwie grupy: tych, którzy zajmują się badaniem pieczęci starożytnych i pochodzących z czasów Rusi Kijowskiej oraz tych, którzy zajmują się pieczęciami pochodzącymi z czasów późniejszych. Na podział ten wpływ ma odmienna metodyka badań. Dalej zaakcentował odrębność niektórych aspektów sfragistyki ukraińskiej. Kończąc swą wypowiedź odniósł się do referatu N. Biłous, poświęconego nieznanemu typariuszowi pieczęci miejskiej Kijowa, stwierdzając, że istnieją przesłanki, które nie pozwalają uznać go za oryginalny. Dalszą część dyskusji zdominowała wymiana zdań na

temat prawdziwości owej pieczęci. Przerwał ją dopiero A. Szałanda, który przypomniał uczestnikom dyskusji faktyczny cel tego spotkania. Nawiązując do wypowiedzi A. Greczyły, akcentującej odrębności sfragistyki ukraińskiej, stwierdził on, że właśnie do zadań „okrągłego stołu” należy wypracowanie wspólnych standardów związanych z opisem i badaniem pieczęci, które później dopiero powinny być uzupełniane o właściwości narodowe. Głos A. Szałandy poparł Z. Piech. Zwrócił on uwagę, że podobnie jak sfragistyka ukraińska tak i sfragistyka polska posiada swoją specyfikę, o której badacze powinni pamiętać. Niemniej istnieje wspólne pole badawcze dla wszystkich sfragistyków związanych z Ukrainą, Polską, Litwą czy Białorusią. Są nim pieczęcie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Zabytki te powinniśmy badać wspólnie, bowiem tak pieczęcie z ziem Korony jak i Wielkiego Księstwa Litewskiego należą do wspólnego dziedzictwa kulturowego. Na zakończenie zaznaczył, że ukraińscy sfragiści powinni strzec się przed atomizacją środowiska. Do poprzednich wypowiedzi nawiązywał również głos M. Hlebionka. Zaproponował on, by, przynajmniej początkowo, platformą, mającą być podstawą do stworzenia wspólnych standardów opisu pieczęci, stała się metodyka i terminologia proponowane przez Międzynarodowy Słownik Sfragistyczny. Zgodził się przy tym, że z czasem powinien on zostać rozszerzony o właściwości sfragistyk narodowych. Podkreślił jednak, że dla okresu I Rzeczypospolitej wszystkich badaczy pieczęci powinny obowiązywać wspólne standardy. Stąd zaproponował stworzenie Słownika Sfragistycznego dawnej Rzeczypospolitej, który poprzez ujednoczenie terminologii pozwoliłyby na lepszą wymianę informacji. Słownik ten powinien powstawać on-line, co pozwalałoby na stopniową jego aktualizację. M. Hlebionek zwrócił dalej uwagę na nowe perspektywy badawcze, które otwierają się przed sfragistyką w związku z antropologizacją historii. W dalszej części dyskusji głos zabrali W. Perkun i O. Odnożenko, którzy zgodzili się ze stanowiskiem przedmówców oraz zaakceptowali projekt opracowania słownika sfragistycznego dla ziem Rzeczypospolitej. Z kolei A. Greczyło zaproponował, by dalszą dyskusję nad kształtem i poszczególnymi hasłami słownika prowadzić na poświęconym sfragistyce podforum na stronie internetowej Ukraińskiego Towarzystwa Heraldycznego.

Należy pogratulować organizatorom I Międzynarodowego Seminarium Sfragistycznego tak pomysłowi jak i jego realizacji. Mimo iż na spotkanie nie dotarli wszyscy z zaproszonych gości, stało się ono forum pozwalającym na wymianę doświadczeń między badaczami z krajów powstałych na gruzach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Nie bez znaczenia jest też integracja środowiska, nie tylko sfragistyków, ale też heraldyków i archiwistów, których przedstawiciele również czynnie brali udział w obradach. Organizatorzy

zapowiedzieli tak publikację materiałów pokonferencyjnych, jak i cykliczną organizację kolejnych seminariów. Niewątpliwie przyczynią się one do rozwoju badań sfragistycznych nie tylko w Polsce, na Ukrainie czy na Białorusi, ale w całej Europie środkowo-wschodniej.

Marcin Hlebionek,

UMK Toruń